

ALEVİLİKTE TEVELLÂ VE TEBERRÂ KAVRAMLARI*

The concepts of Tawallâ and Tabarrâ in Alevism

Hüseyin DEDEKARGINOĞLU**

Öz

Bu makalenin ele aldığı konu tevellâ ve teberrâ kavramsal alanının Alevi çevrelerce hangi anlamı karşıladığı ve bu anlamın nasıl bir kurgu etrafında bir dizgi oluşturmasıyla şekillenmektedir. Buna göre temel kaynaklardan yola çıkarak tevellâ ve teberrâyâ yüklenen anlam içerisinde Aleviler tarafından verilen anlam açıklıkla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kavramın farklı disiplin ve ilim dallarınca değerlendirilmesi tevellâ ve teberrâyâ kazandırılan anlamın açıklanmasına çalışılmıştır. Çünkü ortak kavramlar, farklı çevrelerin yükledikleri anlamlarla farklılaşmaktadır. Bu bakımdan da ilgili literatürün yüklediği anlam ve Alevi sözlü, yazılı kaynaklarda aktarılan anlam arasındaki farkın anlaşılır şekilde bütün açıklığıyla ortaya konulması bir zorunluluktur. Bu sorun, devam ettirildiği sürece, Alevi inanç sisteminin temel dinamiklerinin anlaşılması zorlaşacağı gibi belirsiz hale gelecektir. Öyleyse bunca yıldır anlatılan ve takip edilen programın temel kavramları kendi iç anlamına sahip değilmişse farklılaşmanın da neden veya nerede olduğunun da izahı imkânsız hale gelecektir. Bu bakımdan ortak kavramlara yüklenen lügat ve ansiklopedik anlamın oluşturduğu tekdüzelik anlam ve kurgu, ortak mirasın giderek fakirleşmesine yol açacaktır. Sonuç olarak Alevi sözlü ve yazılı kaynaklarda yer aldığı biçim ve içeriğiyle konu ele alınırken aynı zamanda ortak literatürdeki aktarımdan da istifade edilmiştir. Kelime, kavram ve terim anlamı olarak tevellâ ve teberrânın lügat, ansiklopedi ve temel kaynaklarda kullanımından yola çıkılarak Alevi düşünce içerisindeki anlam çerçevesi kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tevellâ, teberrâ, Ehl-i beyt, tecellâ, temennâ,

Abstract

The subject of this article is shaped by the meaning of the conceptual field of tawallâ (love) and tabarrâ (hate) by Alevi circles and how this meaning forms a typesetting around a fiction. According to this, based on the basic sources, the meaning given by Alevis within the meaning attributed to tawallâ and tabarrâ was tried to be clarified. The evaluation of the concepts in different disciplines and sciences was tried to explain the meaning gained to tawallâ and tabarrâ because common concepts are differentiated by the meanings imposed by different circles. In this respect, it is imperative that the difference between the meanings attributed by the relevant literature and the Alevi oral and written sources and the difference between the meanings to be understood clearly. In this respect, it is a necessity to make clear the difference between the meanings attributed by the relevant literature and the meaning that is conveyed in the Alevi oral and written sources and the following meaning. As long as this problem continues, the basic dynamics of the Alevi belief system will become difficult to understand and become uncertain. So if the basic concepts of the program, which have been described and followed for so many years, did not have their own internal meaning, then it will be impossible to explain why or where differentiation exists. In this respect, the monotonous meaning and fiction created by the dictionary and encyclopaedic meaning loaded on common concepts will lead to the impoverishment of the common heritage.

As a result, while discussing the subject with its form and content in Alevi oral and written sources, it has also benefited from the transfer in the common literature. The Alevi meaning and framework was established based on the use of tawallâ and tabarrâ in the dictionary, encyclopedia and basic sources as the meaning of words, concepts and terms.

Keywords: Tawallâ, tabarrâ, Ahl al-Bayt, tacallâ, tamannâ

* Makalenin Geliş Tarihi: 28.11.2019, Kabul Tarihi: 22.01.2020. DOI: 10.34189/hbv.93.006

** Araştırmacı, Dede Garkın Ocağı Dedesi, hdedekargin@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3432-9536>

1. Giriş

Bu çalışmada Alevi düşüncesine ait kelime, kavram ve terimleri içerisinden *tevellâ* ve *teberrâ* ele alınmaktadır. Çalışma boyunca, hem bu iki kavram hem de kelime, kavram ve terim olarak her iki kavram etrafında Aleviliğin anlam ve kurgusuna işaret edilecektir. Değerlendirmeye tabi tutulan veriler, yazılı kaynaklar, sözlü aktarılan birikim ve uzun yıllar Alevi topluluklardan elde edilen gözlem ve görüşmeye dayanmaktadır. Çalışmanın problem olarak görüp ele aldığı husus ise kavramların, Alevi marifet ve irfanı doğrultusunda ya ele alınmamış ya da yeterince konu takip edilip ortaya konulmamış olmasıdır. Böylece konuya yeterince dikkat edip özen gösterilmemiş olması, Alevi kelime, kavram ve terim dizgisinin kaybına ve beraberinde de anlamın değersizleşmesine yol açmıştır. Bu husus literatürde karışıklığa neden olduğu gibi kamuoyunda da belirsizlik ve önemsizleştirmeye yol açmaktadır.

Uzun zamandan beri kamuya mal edilen ve birçok çalışmanın da parçası haline getirilen bu kavramlar, literatürde yer aldığı haliyle veya sözlük anlamları verilerek konunun aktarımının yapıldığı vehmiyle yetinilmiştir. Bunun sonucunda Alevi kelime, kavram ve terim anlamlarının ortak mirasın bir parçası olduğunun sağlanmasına katkı sunarken diğer yandan Alevi marifeti veya irfanı içerisinde hangi anlama sahip olduğu ve anlam katmanlarını nasıl kurduğuna dair yetersizlik oluşmasına neden olmuştur. Sonuçta *tevellâ* ve *teberrâ*ya lügatlerde yer alan sözlük ve kavram anlamları verilirken Alevi marifeti ve irfanı içerisinde terim anlamının da verilmesi zorunludur. Verilmemesi veya böyle bir çabaya girilmemesi Alevi marifeti ve irfanının yok sayılması anlamına gelecektir. Bu haliyle nübüvvet ve velâyet ile yürütülen yol ve iç anlamları kayba uğrayacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

Ana konu *tevellâ-teberrâ* olmasına karşın bu kavramların açıklanmasında kullanılan ve zaman zaman da yanlış bir şekilde ifade edilen alt kavramlara değinmek istiyorum. Bu kavramları: a) *Tecellâ*, b) *Temennâ*, c) *Ehl-i beyt*, d) *Oniki İmam* olarak sıralayabiliriz. Anadolu'daki Alevi Ocak sistemi içinde "*tecellâ-temennâ*" ve "*tevellâ-teberrâ*" kavramları özellikle cemlerde kullanılmaktadır. *Tecellâ-temennâ* kavramı *tevellâ-teberrâ* kavramıyla birbirine karıştırılmaktadır. Şimdi bunlara kısa kısa değinelim:

2.1. Tecellâ

Tecellâ sözlük anlamı olarak: 1-İlâhi kudretin meydana çıkması, görünmesi, 2-Hak nurunun etkisiyle kulun kalbinde hakikatin bilinmesi, 3-Allah'ın lütfuna erme, 4-Kader, kısmet anlamındadır. Bunun zıddı *setr* (örtme, kapama, gizleme)'dir.

Pir huzurunda dara duran bir talip dededen dar duasını alır, niyazını yapar. Daha sonra dede dardaki talibe veya taliplere "*Tecellânız, temannanız Hakk'a yazıla, tecellânız temiz, yüzünüz ak ola. Tecellâ gören cehennem ateşi görmeye*" şeklinde dua eder. Buna *tecellâ* duası denir. Âşık Sıdkî Baba bir şiirinde şöyle der:

Teslim et özünü illallah eyle
 Hakk'ı tesbih edip zikrullah eyle
 Tecellâ temannâ eyvallah eyle
 Asıl Mansur gibi dâr kapısına (Altınok, 2013: 44)

2.2. Temennâ

Saygı ile eğilmek, öne doğru eğildikten sonra doğrulurken sağ el önce göğse götürülür, sonra dudaklara ve sonra alına. Bu ifadeler “kalbimde yeriniz var, isminiz ağzımda (sizi hep anarım), hep aklımdasınız” anlamındadır. Ulu âşıklardan Şah Hataî'nin birçok deyişinde temennâ ifadesi geçmektedir:

Te **temennâ** eyledim sırrında izhar eyleyib
 He hilal levhinde gördüm lâ feta illâ Ali (Ergun,1956: 148)

Çün **tecellâ** nurını görmek **temennâ** eylerem,
 İmdi Mansur'am meni bir dâra göndermek gerek (Aslanoğlu, 1992: 72)

Bir başka örnek de Pir Sultan Abdal'dan:

Temennâya geldim erenler size
Temennâ edeyim destur olursa
 Mürvet kapıların bağlaman bize
 İçeri gireyim destur olursa (Avcı, 2012: 437)

2.3. Ehl-i Beyt

Tartışma konusu olan diğer bir kavram ise Ehl-i beyt'tir. Tevellâ ve teberrâ tanımlanırken Ehl-i beyt kavramı üzerinden anlatılmaktadır. “Ehl-i beyt'i sevmek ve ona dost olmak, dostuna dost olmak, Ehl-i beyt'e düşman olana düşman olmak gibi” Peki, burada Ehl-i beyt deyince neyi anlıyoruz, Ehl-i beyt kimlerdir? Ehl-i beyt'i oluşturan bireylerin yakınları da Ehl-i beyt'ten sayılır mı?

Alevilikte, inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkiler doğrudan Ehl-i beyt üzerine kurulur ve bütün bunlar Ehl-i beyt üzerinde cisimleşir. Bu bakımdan da Ehl-i beyt, Aleviliğin bütününe teşkil edecek kadar belirleyicidir. Alevilikteki Ehl-i beyt anlayışının merkezinde “Ali” bulunmakta ve bu Ali de Muhammed-Ali ikilisiyle birlik oluşturmaktadır. Muhammed-Ali ikilisinin bütünlüğü tanrısal nurdur ve bu nur Oniki İmam'a ve onların soyundan olan dedelere intikal etmiştir. Aleviliğin temel kurumlarından olan cem, musahiplik ve dedelik, Muhammed-Ali ikilisi üzerine kuruludur. Bu kurumlar, Alevi olmanın temel şartları arasında yer alır ve yapılması zorunludur. Aynı zamanda kurumlar içerisindeki konumları da kendi soylarından gelen Ehl-i beyt'e miras kalmıştır (Taşğın, 2004: 273–281).

Ehl-i beyt'teki, “ehl” ile ahali aynı kökten gelmekte olup kişiler demektir. “Beyt”

ise ev demektir. Yani ev halkı anlamına gelir. Hz. Muhammed'in ev halkı için kullanılan bir terimdir. Bazı Sünniler ev halkı kavramından hareketle Hz. Muhammed'in eşlerini de Ehl-i beyt'e dâhil etseler de hadisler ve Ahzâb sûresi 33. âyetin tefsiri incelendiğinde Ehl-i sünnet içinde çok az bir grubun iddia ettiği gibi "Peygamberin eşleri de Ehl-i beyttendir" düşüncesinin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır (Teber, 2008: 143–144).

Ehl-i beyt kavramı genişletilerek Hz. Peygamber'in eşlerini (Uludağ, 1989: 306–307), torunu Hz. Zeyneb'i, Oniki İmam'ı, Hz. Ali'nin diğer eşlerinden olan çocuklarını (Celal Abbas, Muhammed Hanefi vd.) hatta Selman-ı Farisî'yi de içine alacak şekilde zaman zaman ifade edilmiştir.

Kur'an'daki Ahzâb sûresinin otuz üçüncü âyeti; Ehl-i beyt'e sadakanın haram olması ile ilgilidir. Çünkü zekât, nezir ve kefaret insanların kiridir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ehline sadaka helal olmaz. Zekâtın insanların kırı olması, onlara haram kılınmasının nedenidir. Peygamberimizin hediyelerden yiyip sadakadan yemeysi de Ehl-i beyt'e sadakanın haram olduğunun bir göstergesi olduğuna işaret eder. Aynı zamanda Ehl-i beyt mevlalarına da sadaka haramdır. Çünkü bir kavmin azatlı (mevlâ)'sı o kavimendir. Mesela Selman-ı Farisî'nin azat edilmesine Peygamberimiz sebep olduğu için Ehl-i beyt'ten sayılırdı. Ehl-i beyt'ten olanlara zekât yerine ganimetlerden pay verilirdi (Aktaran Sarıcık, 2003: 13).

Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine kimlerin dâhil olduğu meselesinde farklı görüşler mevcuttur: Bazı rivayetlere göre Resül-i Ekrem, Zeyneb ile evlendiği gün başta Ayşe olmak üzere bütün hanımlarının odalarını dolaşmış, her birine. "Allah'ın selamı üzerinize olsun ey Ehl-i beyt!" diye hitap etmiş ve onların Ehl-i beyt'in asıl mensupları olduğunu vurgulamıştır (*Buhârî* "Tefsir", 33/8).

Ehl-i beyt kavramında ve algılanışındaki bu farklılığın nedenleri arasında öncelikli olarak siyasal sebepleri sayabiliriz. Müslümanlar arasında meydana gelen çatışmaların merkezine de Ehl-i beyt meselesi oturmuş ve çatışmalar sonucunda da Ehl-i beyt bir anlamda unutulmuş hatta kaybedilmiştir. Ehl-i beyt, önceleri Arapların, sonrasında mesiyânîk (mehdici) alt yapısı olan toplulukların mitleri haline dönüşmüştür. Oysa hepsinde de Ehl-i beyt ile beraber yaşayabilen ve herkesi kuşatan bir din ortadan kalkmış veya yaşayabilme imkânını ortadan kaldırmıştır. Bunun tam tersinden Arap olmayan topluluklar arasında doğruluğu yanlışlığı bir yana ama Ehl-i beyt İslam'ın kabulü anlamında önemli bir işleve sahip olmuştur (Taşgın, 2004: 273–281; Yıldız, 2004a: 297–298).

2.3.1. Kur'an Âyetlerinde ve Hadislerde Ehl-i Beyt

Kur'an âyetlerinde geçen Ehl-i beyt ifadesi ile kimlerin kastedildiğini Hz. Peygamber Müslümanlara beyan etmiştir. Şura sûresi 23. âyette: "Ey Peygamber! (Müslümanlara) De ki: Sizden tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum; istediğim, ancak yakınlarıma (Ehl-i beytime) sevgidir" ("Şûra", 42/23). Hz. Peygamber (s.a.v.)

bu âyetten kimlerin kastedildiğini, sevgileri ve itaatleri farz olanların kimler olduğunu Müslümanlara beyan etmiştir. Tefsir, hadis ve tarih yazarları bu âyetteki “Kurba” (Peygamber’in yakınları) kelimesinden maksadın, “Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin” olduğunu nakletmişlerdir (Fahruddin Er-râzî, 2013: 19/449).

Hz. Peygamberin eşlerinden Ayşe diyor ki; “Bir sabah vakti Peygamber evden çıktı. Üzerinde keçi kılından dokunmuş nakışlı bir mırtı bulunuyordu. Hasan geldi, onu içine aldı, Hüseyin geldi, onu da içine aldı. Daha sonra Fatıma geldi onu da içine aldı. En son Ali geldi onu da mırtısının içine alarak ”Ey Ehl-i beyt! Allah sizden, ris-es’i sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor” (“Ahzâb”, 33/33) âyeti okudu (es Suyuti, 2012: 12/49).

Hz. Peygamber’le birlikte abaya bürünenlerin sayısı beş olduğundan bunlar Hamse-i Âl-i abâ, Pençe-i Âl-i abâ diye de anılmışlardır. Aba altındaki bu beş kişi Ashab-ı Kisa diye de ifade edilir: Ashab-ı Kisa terimi Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için kullanılan bir lakap ve tabirdir.

Birçok tefsir ve hadis kitaplarında bu âyetlerdeki “Ehl-i beyt”ten maksadın, Peygamber’in Ehl-i beyt’i ve onların da, “Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin” olduğu açıklanmıştır. Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr* adlı tefsirinde, Taberanî’nin, Ümmü Seleme’den şöyle aktarıldığını bildiriyor (es Suyuti, 2012: 12/46-47): “Peygamber, kızı Fatıma’ya şöyle buyurdu: “Kocanı ve çocuklarını benim yanıma getir.” O da gidip onları getirdiğinde, Hz. Peygamber Fedek’ten getirilmiş olan abasını onların üzerine attı ve mübarek ellerini onların üzerine koyup şöyle buyurdu: “Allah’ım, bunlar Muhammed’in ailesi ve soyudur, kendi rahmet ve bereketlerini Muhammed’in ehli ve soyunun üzerine indir; nasıl ki İbrahim’in soyuna indirdin. Şüphesiz ki sen, övülensin, yücesin.” Ümmü Seleme diyor: “Ben de abanın altına girmek ve onlara katılmak istedim ve bunun için abanın bir ucunu kaldırdım. Peygamber abayı benim elimden çaktı ve abanın altına girmeme müsaade etmedi ve şöyle buyurdu: “Sen hayır ve saadet üzeresin” (Uludağ, 1989: 306-307).

2.4. On İki İmam (İsnâaşeriyye)

Alevi inancında ifade edilen temel kavram “Hakk-Muhammed-Ali”dir. Bunlardan birincisi Tevhid yani Allah’ın birliğine inanmak; ikincisi nübüvvet yani Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e (s.a.v.) kadar bütün peygamberlere inanmaktır. Üçüncüsü ise velayet ve imamettir. İslam inancında Hz. Muhammed (s.a.v.) son peygamber olup ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Allah’ın son dininin yoldan sapmaması ve tahrif edilmemesi için dinin koruyucuları olarak imamlar kabul edilmiştir (Özdemir, 2016: 11). Sayıları on iki olan bu imamlar Hz. Ali, oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere bunların neslinden gelen ve imam kabul edilen dokuz kişidir. Hz. Muhammed’in kızı Fâtıma ve Hz. Ali’nin soyundan gelen üçü Ehl-i beyt (Pençe-i Âl-i abâ’dan olan (Ali, Hasan, Hüseyin) diğer dokuzu da Hz. Hüseyin soyundan gelenlerden oluşan oniki kişinin genel adlandırılması Oniki İmam ya da İsnâaşeriyye’dir.

Sünnilik ve Şiilik arasındaki farklılık, Şiiliğin Hz. Muhammed'den sonraki ilk yöneticinin hem peygamberin vasiyetiyle, hem de ilahî seçimle Hz. Ali olması gerektiğine inanılmasıdır. Oniki İmamcı topluluklar Oniki İmam kanalıyla ulaşan sözleri hadis olarak kabul eder ve bunları en güvenilir birer kaynak olarak görürler. Oniki İmamcı anlayışın temel özellikleri İbn-i Haldun'un *Mukaddimesinde* yaptığı açıklamada yer almaktadır: "İmamet, ümmetin görüşüne ve bu görevi üstlenecek kişinin onlar tarafından tayin edilmesine bırakılacak genel işlerden biri olmayıp, aksine İslam dininin ana unsurlarından ve temel direklerinden biri olduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, -kendisinden sonra- imamet görevini kimin üstleneceğini (belirlemeyi) ihmal etmiş olması veya bu işi ümmete havale etmiş olması mümkün değildir. Bilakis (kendisinden sonra) ümmete imam olacak kişiyi belirlemiş olması gerekir. Yine imam olarak belirlemiş olduğu kişi büyük ve küçük günahlardan korunmuş olacaktır" (İbn-i Haldun, 2004: 278).

3. Tevellâ-Teberrâ Nedir?

Tevellâ ve teberrâ Arapçada kelâmî bir kavram olup birbirine zıt kavramlardır. Alevi/Bektaşî eserlerinde gerek tevhid, adalet, nübüvvet, mead gibi inanç esasları olsun gerekse imamet, takiyye, Ehl-i beyt sevgisi, tevellâ ve teberrâ gibi inanç ilkeleri, gerekse de ibadet, nikâh, cem, dâr, semah, ikrar ve musahiplik gibi bütün inanç, ibadet, muamelat, âdab ve erkânın Kur'an'dan âyetlere dayandırıldığı görülür (Dindi, 2015:140).

Anadolu coğrafyasındaki bin yıllık tarihimize baktığımızda muktedir olanların bütün baskılarına rağmen yüzyıllardır bu inancın günümüze taşınmasında teberrâ anlayışının önemli yeri vardır. Örnek: Cemlerde okunan bütün deyiş ve düvazlar Ehl-i beyt'e sevgi ifade eder yani tevellâdır. Cemlerdeki Kerbelâ-sakka suyu bölümünde okunan mersiyelerde, deyiş ve düvazlarda başta Yezid ve Muaviye olmak üzere teberrâ kapsamında görülenlere lânet okunur. Bu nefret ve lanet Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye ve onların soyuna yapılan haksızlıklar ve zulümlere karşıdır (Ulusoy, 1986: 211).

Zileli Ceyhunî (1847–1912) bir şiirinde şöyle demektedir:

Rah-ı hakikate dil oldu bende
Biz sırrı (İllâ)nın **tevellâsıyız**
Merd olan namerde olmaz şermende (utangaç)
Biz onların evvel **teberrâsıyız** (Özmen, 1998: 4/432)

Günümüz Alevi/Bektaşî eserlerinin bazılarında tevellâ-teberrânın II. Akabe Biati¹ ve Hudeybiye Biati²'ndan kaldığı (Tur, 2012: 453–454), bazılarında ise Kur'an ve hadislerden kaynaklandığı ifade edilir (Çiftçi, 2005: 76; Tur, 2012: 453–454).

Hz. Peygambere; I. ve II. Akabe Biatları ile Hudeybiye Biati olmak üzere üç defa Biat yapılmıştır. I. Akabe Biati, Mekke'de, miladi 621 yılında yedi kadın, beş

erkeğin katılımıyla gece yapılmıştır. Bunların tamamı önceden Müslüman olmuş kimselerdir. Kadınların çokluğundan ötürü, bu olaya “Biatun Nisa” denilmiştir. II. Akabe Biatı ise, Medine’de, miladi tarih 622 yılında gece vakti yapılmıştır. Bu Biat’a ikisi kadın yetmiş beş Medineli katılmış, Biatın düzenli olması için, içlerinde 12 kişi nakip hizmetine seçilmiştir (Önkal, 1989: 211). Hudeybiye Biat’ı 628 yılında Hac için Mekke’ye yapılan yolculuk esnasında Hudeybiye’de Sidre ağacı altında yapılmıştır. 1524 kişinin katıldığı bu Biat’ta el yerine ağaç dalı kullanılmıştır. Bu nedenle, bu Biat’a “Şecere-i Rıdvan Biat’ı” denir. Bu Biat’ta da “Tevellâ, Teberrâ” yemini yapılmıştır (Kaya, 1989: 114).

Tevellâ ve teberrâyı “Aleviliğin eski bir uygulaması” olarak tanıtan (Zelyut, 2005: 341) veya “Kötülüklerden kaçıp iyiliklere yaklaşmak” şeklinde anlamlandırılanlar da vardır (Birdoğan, 1991: 224). Bir Bektaşî babası tevellâ ve teberrâyı şöyle tanımlamaktadır: “*Emr’i Bil Maruf ve Nehyi Anil Münker*” yani iyiliği emretmek ve kötülükten men etmek (Güngör, 2007: 181–182). Şiilikte de tevellâ; Hz. Muhammed ve soyu ile onları sevenleri sevmek, teberrâ; Hz. Muhammed ve soyunu sevmeyenler ile sevmeyenleri sevenleri sevmemektir.”

Tevellâ-teberrâ konusunda Irène Mélikoff’un görüşü ise şöyledir: “Oniki İmam’a derin saygı -ki İran’da olduğu biçimde, tam anlamıyla Oniki İmam esaslı bir Şiilik söz konusu olmadığından, ilk bakışta araştırmacıyı yanıltan budur- Kerbelâ şehitlerine bağlılık (*culte*); Ali’nin düşmanlarına lânet, yani teberrâ, Ehl-i beyt dostlarına muhabbet, yani tevellâ, hep Safevîlerden gelmedir. Teberrâ ve tevellâ, Safevî propagandanın temelini oluşturmaktadır” (Mélikoff, 1993: 131).

3.1. Tevellâ

Tevellâ: Arapça bir sözcüktür. Vela sözcüğünden türemiştir. Birini dost tutma, dost edinme, sevgi duyma anlamındadır. Hz. Ali ve soyunu dost sayanlara bir başka ifadeyle Ehl-i beyt’e sevgi duyanlara yakınlık anlamına gelen tevellâ sözcüğü kullanılır. Tevellâ, kişiyi Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt’e yakınlaştırır. Oradan da mutlak birliğe eriştirir. İnsanın erişebileceği manevi mertebelerin en yükseğini ifade eden tevellâ, insanın gerek nefsinde gerekse içinde yaşadığı toplumda yaşamı boyunca yıcılıktan, zulümden ve kendini kendi tehlikesinden arındırmış olduğunu ifade eder. Dolayısıyla tevellâ dostluk ve sevgiyi kabul etmek anlamına gelir. Tevellâ düşüncesi eserlerde kimi zaman bir sır olarak algılanmış ve bu sırı ermek için Hz. Ali ve Ehl-i beyt nezdindeki sevgi ve muhabbet vasıtasıyla bu sırı yani Hakk’a vasil olunacağı belirtilmiştir. Bu vuslat düşüncesinin bir sonucu olarak ise Ehl-i beyt sevgisinin “nür-i celi” apaçık bir nur olarak kişiyi hakikate ulaştırmada önemli bir fonksiyon üstleneceği belirtilmiştir. Eserlerde münkir olanlardan uzak olunması, ahdine yani tevellâ öğretilmesine sadık olmayan kişinin dost ve arkadaş edinilmemesi gerektiği; Hz. Ali ve Ehl-i beyt’e muhabbet beslemeyenlerle asla ülfet kurulmaması şeklinde ifadelere rastlanılmaktadır. (Teber ve Çalkan, 2019: 94). 16.yüzyıl şairlerinden Kul Himmet’in bir deyişi:

Ali benim mahımdır
 Kâbe kıblegâhımdır
 Mirac'daki Muhammed
 Benim padişahımdır (Aslanoğlu, 1995: 123)

Alevilik ve Şii öğretilerde tevellâ sevmek, tasdik ve uyum, kabul etmek; Allah, Peygamber ve İmamların velayetine boyun eğmek, gerçekte Allah yolunda sevmek anlamında kullanılmakta ve genellikle Allah düşmanlarına düşmanlık anlamında olan teberrâ kavramı ile birlikte kullanılmaktadır.

Ehl-i beyt'i sevmek Hz. Muhammed'i, Hz. Muhammed'i sevmek ise Allah'ı sevmektir. Ehl-i beyt'e yapılan itaat Hz. Muhammed'e, Hz. Muhammed'e yapılan itaat Allah'adır.

3.1.1. Kur'an-ı Kerîm ve Hadislerde Tevellâ:

Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'i ne sevgi beslemek, müminlerin birbirlerine sevgi duymaları gibi kavramlar Kur'an-ı Kerîm'in üzerinde vurgu yaptığı konulardandır. Bununla ilgili olarak aşağıdaki âyetleri örnek olarak verebiliriz:

“İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Müminlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!” (“Bakara”, 2/165).

“Ey iman edenler! Babalarınız ve kardeşleriniz, eğer imana karşı inkârı seviyorlarsa, onları dostlar edinmeyin. İçinizden onları dost edinenler zalimlerin ta kendileridirler” (Tevbe, 9/23). Tercüme: Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) veli edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin kendileridir.

Ehl-i beyt'i sevmek Peygamberimizin risalet görevinin ücreti olarak tanıtılmıştır: “De ki: Sizden, tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum, istediğim, ancak yakınlarım/Ehl-i beytime sevgidir” (“Şûrâ”, 42//23).

Çok sayıdaki hadiste başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere Ehl-i beyt'e muhabbet ve sevgi beslemek farz bilinmiştir. Seyyid Haşim Bahrani, Hz. Ali ve öteki Ehl-i beyt imamlarına sevgi ve muhabbet babında Ehl-i sünnet tariki ile 95, Şia tariki ile ise 52 hadis nakletmiştir. Fazıl b. Ruzbehan'ın tabiri ile Ehl-i sünnet'te de Peygamber ve onun Ehl-i beyt'ine tevellâ ve onun düşmanlarına teberrâ tüm müminlere farzdır ve müminler onları kendilerine vali (veli) ve işlerinin tasarruf edicileri bilmez veya onların düşmanlarına Teberrâ göstermezlerse mümin değillerdir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: Beni kendisinden daha çok sevmeyen kimse Allah'a iman getirmemiştir. Benim Ehl-i beytimi kendi ehlinde daha çok sevmeyen kimse de öyledir. Benim zatımı kendi zatından daha çok sevmeyen Allah'a iman getirmemiştir (*İlel-uş Şerai*, I, 140; *Bihârü-l Envâr*; 27/86).

Hız. Ali şöyle buyurdu: Her kim biz Ehl-i beyt'in dostlarından veya düşmanlarından olduğunu öğrenmek istiyorsa kalbini şununla imtihan etsin: Eğer bizi sevene muhabbeti varsa bizim düşmanlarımızdan değildir. Eğer kalbinde bizi sevenlere düşman ise bizim dostlarımızdan değildir (*Bihâri-l Envâr*, 27/53; *Emali Müfid*, 334; *Emali Tusi*, 72).

İmam Cafer-i Sadık şöyle buyurdu: Her kim bize layık olduğumuzdan aşağı bir nispeti veren biriyle oturur veya bize yüz çeviren birini methedip överse. Veya bizimle irtibatını kesen biriyle irtibat kurar veya bizimle irtibat kuran birinden irtibatını keser veya bizim düşmanlarımızla dost olursa. Veya bizi seven birisiyle düşman olursa gerçekten de Kur'an'ı ve Hamd süresini indiren Allah'a kâfir olmuştur (*Emali Saduk*, 111; *Bihâri-l Envâr*, 27/52; *Mişkât-ul Envar*, 84).

İmam Musa-i Kâzım şöyle buyurdu: “Mümin kardeşlerin birbirlerini ziyaret etmelerinden şeytan için daha öldürücü bir şey yoktur. İki mümin insan birbirini ziyaret eder Allah'ı yâd edip bizim faziletlerimizden anlattıklarında şeytanın yüzünde et kalmayarak hepsi dökülür. Onun ruhu bu şiddet ve dertten acıyla feryat eder. Gökteki melekler ve cennetin hazinedarları onun bu feryadını hissedip onu lanetlerler ve şeytana lanet etmeyen hiçbir mukarreb melek kalmaz” (Kuleynî, 2007: 188).

3.2. Teberrâ

Teberrâ, tefauul vezninden ve *berae* kökünden aslı *teberru* olan Arapça bir mastardır. Sözlükte “hastalıktan kurtulup şifa bulmak; sevilmeyen biriyle ilgili kesip ondan uzaklaşmak” anlamlarındaki *ber'* (*bür'*, *bürü'*) kökünden türeyen ve aynı manaya gelen teberrinin (teberrü') karşıtı “sevmek, severek bağlanmak” anlamına gelen velâ-yet kökünden türeyen tevellîdir. Tevellâ-teberrâ şeklinde kullanılır.

Teberrâ özellikle Şii çevreler ve bazı İslamî fırkaların nezdinde inançsal bir öğreti ve dini bir davranış biçimidir. Allah ve Ehl-i beyt'e, Ehl-i beyt soyundan gelenlere ve bunları sevenlere düşmanlık gösterenleri, fenalık edenleri sevmeme, bunları sevenleri de sevmeyip onlardan uzak durma şeklinde tanımlanır. Aleviliğin temel ilkelerinden biri olarak görülür ve Alevi anlayışında önemli yeri bulunan meşhur bir tabirdir.

Dini inanç gruplarının ibadetle beraber kabul edilen bir diğer özelliği de aidiyet duygusudur. Bu duygu Alevilerde o kadar kuvvetlidir ki, bunu yüzeysel bir gözlemlerle bile tespit etmek mümkündür. Aidiyet bilincinin yüksek olmasının nedenlerinden birisi de Alevilerin tarihi süreçte merkeze karşı çevre hareketini temsil eden karşı kültür konumunda oldukları için defalarca maruz kaldıkları şiddetin yarattığı “mazlum ve mağdur olma” psikolojisidir. Alevi âşıkların bu psikolojiyi saz ve söz ile birlikte ustalıkla kullanmalarıyla gelişen sözlü kültürün bu birikiminin tevellâ ve teberrâ inancıyla birleştirmesidir (Yazıcı, 2011: 90; Yıldız, 2004a: 315–316).

3.2.1. Kur'an-ı Kerîm ve Hadislerde Teberrâ

Kur'an-ı Kerîm çeşitli sûrelerde şirkten, putperestlikten beraatin ölçüsünü belirlemiş ve şirk ve dalaletin liderlerini ve onların tanrılarını teberrânın tasdiki ve numunelerinden saymıştır. Mümtehine sûresinde Hz. İbrahim ve takipçilerinin teberrisinden söz etmiş ve şöyle buyurmuştur: “İbrahim’de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir” (“Mümtehine”, 60/4).

“Ya Muhammed, sana (gereken bu) bilgi geldikten sonra, artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: Haydi, gelin de oğullarınızı ve oğullarımızı, kadınlarınızı ve kadınlarımızı, kendinizi ve kendimizi çağıralım, sonra da dua edelim ve Allah’ın lanetini yalancılara üstüne okuyalım (“Âl-i İmrân” 3/61).

Bu âyet, Hz. İsa’nın tanrılığını savunan Necran Hristiyanlarından bir gruba karşı, Hz. Muhammed’in torunları Hasan ve Hüseyin’le İmam Ali’yi ve kızı Fatıma’yı da yanında götürerek tartışması üzerine inmiştir. Âyette “oğullarımız”dan maksat, torunları Hasan ve Hüseyin’dir ki Allah tarafından, Resül-i Ekrem’in oğulları sayılmaktadır. “Kadınlarımız”dan maksat, Hz. Fatıma’dır. “Kendilerimiz” den kastedilen de, Mü’minlerin Emiri Hz. Ali’dir. Ve Ali, Hz. Muhammed’le birlikte zikredilmiş, O’nun kendi öz nefsi sayılmıştır.

Teberrî-teberrâ meselesinin Kur’an ve hadislerde bir tanımı var. Burada anlatılmak istenen iyi olandan yana olmak ve kötü olandan uzaklaşmak. Bizim için iyi olan “Pençe-i Âl-i abâ”dır. Mesela adam öldürmek kötüdür. Ondan teberri etmek uzaklaşmak lazımdır.

Alevi/Bektaşî inancında yola ikrar verecek olan kişilerin yola kabulünde rehber ve musahipler mürşidin önünde iki diz üzeri oturur. Üçünün de sağ ellerinin başparmakları, birbirine ittikâ’ ederek bir yerde bulunduğu hâlde, mürşidin sol elinin altında içtima eder, yani mürşid sol eliyle o üç parmağı birleşmiş olarak kavrar. Mürid olacak canın bir eli de, altından mürşidin eteğine yapışmış olduğu hâlde tevellâ ve teberrâ üzerine ikrar verilir ve bununla manevî sözleşme gerçekleşmiş olur. Artık her şey hoş görülür. El Ahzab 33/33 âyeti kerimesi hükmünce ikrar veren zat, tevellâ ve teberrâsı üzerinde daim oldukça her türlü büyük ve küçük günah kirlerinden kurtulduğu anlatılır, şüpheli imandan kurtulur (Ahmet Rıfki, 2013: 241).

İmam Musa-i Kazım şöyle buyurdu: “Mümin kardeşlerin birbirlerini ziyaret etmelerinden şeytan için daha öldürücü bir şey yoktur. İki mümin insan birbirini ziyaret eder Allah’ı yâd edip bizim faziletlerimizden anlattıklarında şeytanın yüzünde et kalmayarak hepsi dökülür. Onun ruhu bu şiddet ve derinden acıyla feryat eder. Gökteki melekler ve cennetin hazinedarları onun bu feryadını hissedip onu lanetlerler ve şeytana lanet etmeyen hiçbir mukarreb melek kalmaz” (Kuleynî, 2007: 188; *Bihâru-l Envar*, 63/25).

Hız. Muhammed'in tevellâ-teberrâ konusunda bazı hadisleri;

“Ya Ali, sen benim dünyada da ahirette de kardeşimsin” (*Buhârî*, 4/41).

“Ey insanlar, siz Muhammed'e hürmetinizi Ehl-i beyt için de gösteriniz” (*Buhârî*, 7/ 367).

İmam Ali buyurdular; “Allah için sevmek, Allah için buğz etmek imanın erkânındandır” (el-Harranî, 2011: 377).

4. Teberri Edilmesi Gerekenler

Şii çevreler açısından Şii olmayan her Müslüman teberrânın farz düsturlarından değildir, bilakis hadislerin ve fihki kaynakların tabiri ile bu hüküm Hız. Peygamber'in Ehl-i beyt'inin hakkaniyetini bildiği halde onlara duydukları düşmanlıklarından ötürü düşmanlık bayrağı açmış olanlara şamil olduğuna inanmaktadır.

Alevilere baktığımızda teberrâ ilkesi gereği Ehl-i beyt'e düşman olanlara düşmanlık dile getirildiğinden karşıt görüşlülere dışlayıcı bir tavır içine girmişlerdir. Günümüzde, toplumsal gelişmelerin artık gereksiz kıldığı bu zıtlama, dışlama; eskiden, Alevi kitleyi diri tutmanın aracı olarak uygulanmıştır. Teberrâyı, özellikle, Alevilere karşı yürütülen düşmanca kampanyaların yarattığı ve zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır. Teberrâ, Alevilere zarar veren yöneticileri hedef almıştır. Bu eski inanca göre, Ebubekir, Ömer, Osman teberrâ edilen kişilerdir. Onlar; Alevi inancına göre Ehl-i beyt'e zarar vermişlerdir. Bu yüzden de sevilmezler (Zelyut, 2005: 341).

İmâmiyye Şiasına göre teberrâ edilmesi gerekenler ilk üç halife ile Hız. Peygamberin eşlerinden Ayşe başta olmak üzere Cemel Vakası'nda Hız. Ali'ye karşı çıkanlar, Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer alanlar, hakem olayı (tahkîm) münasebetiyle Amr b. Âs ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî, ayrıca Nehrevan Savaşı'nda Hız. Ali'ye karşı mücadele eden Hâriciler ve onları destekleyenlerdir (Öz, 1994: 214–215).

Alevilikle ilgili olarak yayımlanan bazı eserlerde (yukarıda iki örneğini verdiğimiz) Şiiilerin ve Alevilerin Ebubekir, Ömer, Osman ve Ayşe'yi sevmedikleri ve teberrâ kapsamında gördükleri anlatılmaktadır. Bu anlatımların Alevilerle ilgili kısımlarında yanlışlık vardır. Alevilerin bu kişilere karşı bir sevgi beslemedikleri ve adlarını çocuklarına koymadıkları doğrudur. Ancak teberrâ kapsamında görmezler. Teberrâ kapsamında görmek demek lanet okumak, küfretmek ve küçültücü ifadeler kullanmaktır. Bazı şiirlerde özellikle Ömer için geçen lanet okuma ve aşağılayıcı ifadeler Halife Ömer'e değil Kerbela'daki Ömer b. Sa'd içindir.

Pir Sultan edelim Yezid'e lâ'net
Mürşidin eteğin tutmuşuz elbet
Ali evladına okuruz rahmet
Şahımın cemalin görmeğe geldik (Avcı, 2012: 121)

Bu konuyla ilgili olarak *Ahsenü't Tevârih*'de Şah İsmail dönemi anlatılırken “tahta çıkışının ilk döneminde memleketin hatiplerine Oniki İmam adına hutbe oku-

malarını buyurdu. Beş yüz yirmi sekiz yıl önce Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in gelişinden sonra İslam beldelerinde kaldırılan '*Eşhedü Enne Ali 'yyen Veliyullah ve Hayye ala Hayri'l amel*' sözlerinin ezana eklenmesini buyurdu. Ayrıca çarşıda pazarda Ebubekir, Ömer ve Osman'ın kötülenmesi ve lâ'netlenmesi ve buna karşı gelenlerin başlarının koparılması için buyruk verdi" (Hasan-ı Rumlu, 2004: 74) denmektedir.

"Buyruklarda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer ile ilgili yaklaşım olumlu olmamakla beraber bu iki isim anıldığında lanet ifadelerine rastlanmamaktadır. Ancak Hz. Osman, Hz. Aişe, Muaviye ve Yezid açık bir şekilde 'lain, mel'un' gibi ifadelerle lanetlenmişlerdir" (Kaplan, 2011: 150).

Bektaşiler arasında Ali'nin çocuklarını sevmeyenler ve özellikle de onların çoğunu katleden Yezid ailesine düşmanlık, yani teberrâ öğretisi, kesin olarak en çok öğretilen konudur (Birge, 1991: 1748).

Aleviler için büyük önem taşıyan tevellâ ve teberrâ da bunlar arasındadır. Tevellâ, Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ini, Hz. Ali'yi, Oniki İmam'ı, Kerbelâ şehitlerini sevmek ve onları ululamak demektir. Teberrî; onlara düşmanlık edenlere ve ilk üç halife ile birlikte, Ali'nin öldürülmesinden sorumlu olanlara, Muaviye'ye, Yezid'e, İmam Hüseyin'i öldüren Şimr'e beddua etmek anlamındadır. Tevellâ ve teberrâ, Alevi ve Bektaşî şiiri için zengin bir esin kaynağı olmuştur (Mélíhoff, 2010: 270). On altıncı yüzyılda Seher Abdal da şöyle söyler:

Âl-i Ali'yi eyle **tevellî**
Sevmeyene sen söyle **teberrî**
Nakıs u ahmak batıl-ı nahak
Kâfir-i mutlak Şimr ile Mervan (Özmen, 1998: 2/494)

16. yüzyılda yaşamış ve Alevilerin Ulu Âşıklar arasında kabul ettiği Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde adı "tevellâ-teberrâ" olarak zikredilmese bile Hz. Ali'yi, Ehl-i beyt'i ve Oniki İmam'ı sevmek; onlara kötülük edenleri, onları sevmeyenleri sevmeme artık bir düstur haline gelmiştir. Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde teberrâ anlayışı sadece Yezid, Muaviye, Mervan ve Şimr ile sınırlandırılmıştır. İlk üç halifenin, Osmanlı padişahları veya ulemasından herhangi birinin, aleyhinde söylenmiş mısralara rastlayamayız. Ancak Yezidlerden kastedilenlerin Osmanlı idaresi ve Osmanlılar olduğu söylenebilir (Deligöz, 2007: 547).

Kurban olalım İmam Bakır oğluna
Uymıyalım ol Yezid'in fi(i)line
Gel uyalım İmam Cafer yoluna
Gel Muhammed Ali dergâhına gel (Avcı, 2012: 525)

Yarattı Mülcem'i sandı ki yârân
Ali'ye kast etti oldu bin pişman
Hangi kitapta var Ömer'le Osman
Kur'an'da okunan Ali değil mi (Şahin, 2013: 143)

4.1. Teberrâyı İfade Etme Yolları

Teberrânın ifade edilmesi hakkında da Şiiiler ve Sünniler arasında geniş farklılıklar söz konusudur, özellikle Şii ve Sünni hükümetlerin teberrânın şiddetlenmesi veya hafiflemesinde önemli etkileri olmuştur. Alevilikteki bir takım inanç ve ibadet esaslarının Sünni İslam anlayışından farkları olduğu muhakkaktır. Alevilik üzerine yapılan bazı çalışmalarda bu farklılığın Alevilikteki teberrâ anlayışından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu açıklamalara göre genelde Hz. Ali'yi sevmeyenleri sevmemek, özelde ise Sünnilerden uzak durmayı ve onları benimsememeyi ifade eden teberrâ anlayışı beraberinde inanç ve ibadetlerdeki farklılaşmayı getirmiştir (Bulut, 2010: 463).

Asırlardan beri ortalığı velveleye veren bir Sünnilik ve Bektaşilik hengâmesi vardı ki, bunlar daima aralarında manzum, mensur, pek çok yazılarla birbirlerine ta'n edegelmişler ve tartışıp durmuşlardı. Sünni hocalar, Bektaşilere (Zındık, Kızılbâş) gibi acı tenkitlerle, Bektaşiler de onlara (Ham ervah, Muaviye yardakçısı, Yezid) gibi tabirlerle taş ata gelmişlerdi. Âşik Sıdkî Baba'nın bir şiirinden örnek verelim:

Siz Emevî biz Haşimî
Siz bir yana biz bir yana
Siz kazibi, biz salihî
Siz bir yana biz bir yana

Kabul eyledik imanı
Terk ettik zann-ü gümanı
Biz Hüseyinî, siz Süfyânî
Siz bir yana biz bir yana

Bir ikrarda olduk kavi
Keşfoldu bize semavi
Siz Yezidî, biz Alevî
Siz bir yana biz bir yana (Altınok, 2013: 48-49)

Bir müminin, diğer bir mümin kardeşini gıybet etmesi veya yüzüne karşı söz atması ayıp ve günah değil mi, yoksa bunların arasındaki tartışmalar kendilerince günah sayılmıyor muydu? Eğer sayılmıyorsa bu neden ileri geliyordu? Bektaşilerin pek çok önem verdikleri bir (tevellâ, teberrâ) nazariyesi vardı, bu ne demektir? Bunun menşei ve membaı neydi?

Gönül gözün açar nazar kılınca
Tevellâyı teberrâyı bilince
Kazanda kaynatır kâmil olunca
Acı iken tatlı bal eyler seni (Oytan, 1956: 8)

Tevellâ, teberrânın manası, tasavvuf ehline göre: Kişinin kendi nefsi ile mücadelesidir. Yani, nefsini düşman bilerek, onun arzularını yerine getirmemek, tezkiye-i

nefs hâsıl oluncaya kadar uğraşmak, bir an mücahede ve muhasebeden hali olmamak, ibadetten başka bir şey düşünmemektir (Oytan, 1956: 41).

Bir de, Mevlana'nın tevellâ, teberrâ nazariyesini canlandıran Türkçe nazmına bakınız:

Okun; lâ'net hımar-u hük-ü hirs'e
Olar ki, düşmen-i Âl-i abâ'dır

Teberrâ kıl eyâ Mollay-i Rumî
Teberrâ kılmayanlara beladır (Oytan, 1956:44)

Tercümesi: “Âl-i abâ'ya düşman olanlara lanet okuyun; çünkü böyleleri, eşek, ayı, domuzdur. Her kim ki teberrâ bilmez ve yapmaz, öylelerine tevellâ yoktur. Böyle bir tevellâ olsa bile hatadır. Ey Rum'un Mollası! Hemen teberrâ kıl; zira teberrâ kılmayanlara beladır” (Oytan, 1956: 44).

Bektaşilik, zahirde Caferî mezhebindedir, katarda İmam Ca'fer'e uyar. Fakat mukayyet değildir. Zaten Bektaşilik hiçbir din ve hiç bir şey ile mukayyet değildir. Çünkü hepsinin maksat ve gayesini, uzak veya yakın yollarda kalmalarının sebeplerini bilir ve Kur'an'ın hakikat ma'nasına arif ve mevcudatın iktizay-ı zattan ibaret olduğuna vakıftır (Sunar, 1975: 23).

Bektaşilik şark felsefesi ile birliktir. Bununla beraber Bektaşilik son derece vatanperver ve Milliyetçidir. Bektaşilik Halifeliğin de aleyhindedir. Hilafet denen kelimeyi uydurma sayar ve onu ta Yezid devrinden gelen zalimlerin lakabı olarak kabul eder.

Bektaşilik İbn Arabî'nin (Vahdet-i Vücut) felsefesini tamamıyla kabul eder. Aynaya bakıp cemali görme (*Enelhak*) nazariyesinin; tevellâ ve teberrâ, sağ ve sol, hayır ve şer, zulumât ve nur nispetlerinin derinliğine ulaşmıştır (Sunar, 1975: 23).

Ehl-i beyt'i sevenleri sevmeye tevellâ, sevmeyenlerden nefret edip, onları lanetlemeye teberrâ adı verilir. Bu husustaki en açık örnekleri gene, bazı nefeslerden çıkarabiliyoruz. Şah Hataî teberrâyı bir gömleğe benzeterek bu gömleği giyen kişiyi Azazil yurduna göçmüş olarak kabul eder ve bu sebeple de lanetler (Temizkan, 2001: 208).

Aklımı beğenüb ikrarın koyup
Kalkub havalanub nefesine uyub
Teberrâ gömleğin tersine giyüb
Azrail yurduna göçene lâ'net

Hatai der bir veliyim yoluyla
Sultanın suhbeti her dem kuluyla
Gönülde kibr olup soğuk diliyle
Özün muhabbetten kesene lâ'net (Aslanoğlu, 1992:370).

Bâtıl ve bâtil taraftarlarından teberrâ etmek şeklinde olmuş ve olmalıdır da. 16. yüzyılda yaşamış Alevi şairi olan Pir Sultan Abdal, İmam Hüseyin'in katili olan Yezid ve onun zihniyetinin devamı olan cahillerden teberrâ ettiğini yani uzak durduğunu ve onlara lanet okuduğunu şöyle vurguluyor;

Varma Yezid'in yanına,
Çirki bulaşır tenine
Yazık değil mi canına,
Can Muhammed Ali'nindir (Öztelli, 1971: 112)

İlahi hükümlerin tamamı temel insani fitratla uyum içinde kararlaştırılmıştır. İnsan tanıma ve anlayış kabiliyeti dışında, olumlu ve olumsuz duygulara da sahiptir. Öfke, üzüntü, gözyaşı vb. insandaki olumsuz duyguların doğal olarak insanda hikmet ve faydası vardır. Yoksa vücudumuzda olan olumsuz duygu ve istidatların bir anlamı olmazdı.

Allah'ın birliğine, Hz. Muhammed'in nübüvvetine ve Hz. Ali'nin imametini ikrar vermeyi esas alarak Alevilik tanımı yapmaya çalışmak -kaynaklar ölçü alındığında- en doğru yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde çeşitli yollarla Alevilik bünyesine girmiş olan bazı kültürel değerleri Alevi-İslam'ın inanç temelleriyle karıştırmamak ve onları Alevi-İslam inanç temellerinin önüne koymamak gerekmektedir. Aksini iddia etmek Aleviliğin inanç temellerini yok saymak ve Aleviliği ne olduğu belirsiz bir anlayış haline getirmekle özdeş olur (Atalay, 1998: 267).

Tevellânın felsefe ve amacı dikkate alındığında, bu kavram her zaman teberrâ ile birlikte yer almış ve onusuz gerekli etkiye sahip değildir. Başka bir ifadeyle, her yol ve yöneme başvurmak yanlış ve uygunsuz yollara yönelme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tam bir sulh ve barış ve herkesle dost olunamaz. Bu anlama hadislerde de vurgu yapılmıştır. Kurtuluş için imamların velayetini kabul etmek ve onlara dost olmak gereklidir, ancak buna ek olarak onların düşmanlarından da uzak durmak gerekir.

Tevellâ ve teberrâ, Kur'an ve hadisler dışında bilinen birçok Alevi kaynak kitaplarında da işlenmiştir. Bu konuda *Nehcü'l Belağa*, *İmam Cafer Sadık Buyruğu*, *Hüsniye*, *Virani Risalesi* ve Alevi âşıklarının deyişleri örnek gösterilebilir.

Bu özet değerlendirmeler ışığında Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisini tevellâ ve teberrâ ölçütüyle değerlendirmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hz. Ali'yi sevmek demek aynı zamanda ona düşman olanlara düşman olmakla mümkün olabilir. Yine Hz. Ali'yi sevmek demek halk ozanı Viranî'nin deyişiyle "Hz. Ali'nin imametini ikrar etmekle" olur (Atalay, 1998: 267).

Yoksa Hz. Ali'yi dördüncü halife olarak kabul etmekle onu sevdiğini iddia etmek aldatmaca olur. Ayrıca Ehl-i beyt'i sevmek demek Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Hz. Mehdi'ye kadar olan Oniki İmam'ın velayet ve imametini tanımakla olur. Aksi

takdirde Ehl-i beyt'i sevdiğini iddia edipte onların imametini tanımayıp, zalim Emevî ve Abbasi halifelerinin hilafetini meşru görmekle olmaz (Doğanbaş, 2001: 33-39).

Seyyid Nesîmî aşağıdaki beyitinde Ehl-i beyt'i sevmeyenleri sevmemenin gerekliliğini anlatırken bu davranışta bulunmayanların sevil(e)meyeceğini ifade eder ve bunun büyük bir hata olacağını şöyle açıklar:

Teberrâ kılmayınca yoh tevellâ
Teberrâsuz tevellâlar hatadur

Tevellâ kıl iy miskin Nesîmî
Tevellâ kılmayanlara belâdır (Ayan, 2002: 247)

Bektaşiler, tevellâ ve teberrâdan haberi olmayan kimselere (zahid) veya (ham er-vah) tabirini kullanırlar. Onlar da Bektaşilere(Kızılbaş) damgasını yapıştırlar. Kerbelâ faciasını ihdas edenlere (lanet) edilmesini küfür sayarlar ve taşlarlar. Fakat Bektaşiler bundan müteessir olmazlar. Ehl-i beyt'in hatırı için, bu ta'n taşlarını seve seve sineye çekerler, bu ithamlardan iftihar hissi bile duyarak sevinç yaşları akıtırlar. Bakımız Âşık Dertli ne diyor? (Oytan, 1956: 45).

Bildiniz mi siz Yezid'in bağrının taş olduğunu
Zahiri İslamlığın, batında kallaş olduğunu
Ta'n kılman dostlar, gözlerim yaş olduğunu
Ayb görmeyen Dertli'nin sizler Kızılbaş olduğunu (Oytan, 1956: 45)

Hilmi Dede de:
Zahid dese bize ne gam, Kızılbaş
Nakşini almakta olmuşuz nakkaş
Pirimiz Hünkârdır hem Hacı Bektaş
Erenler babının kurbanıyız biz (Oytan, 1956: 45)

“Harâbî Divanı”nda tevellâ ve teberrâ farklı anlatımlarla kullanılmıştır. Ehl-i beyt (tevellâ bağlamında) taltif edilip yüceltilir. Ehl-i beyt'e zulmedenler ise lanetlenir. Bir çeşit toplumsal norm olarak ‘Ehl-i beyt sevgisi’ bu kavramların oluşumunda etkili olmuştur. Bu bölümde de üslûp yine çoğunlukla karşıtlıklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Sad lâ'nnet olsun Mervânyâya
Hep kavm-i sefiyân oldu bahâne
Hüsni-i gamhâr gel eyle izhâr
Gücdür Harâbî müphem bu esrâr

Hazret-i Abbâs şehîd olmuş eyle cüstücü
Kavm-i Süfyân ordugâh-ı şâha itmiş mi ulu
Zaptına almış mıdır nehr-i Fırat ol adı
Virdiler mi bak yetimâna acep bir kıatre su (Harabî, 2012: 326–327)

Alevi/Bektaşî geleneğinde deyiş yazan kişiye derviş denmektedir. Derviş tiplemesi İslami bir tiplemedir. Bu anlamıyla başka medeniyetlerle mistik bağlantıları olsa da bütün kavramları İslam'ın temel prensipleri ışığında şekillenmiştir. Derviş Ruhan bir deyişinde şöyle demektedir:

Tecellâyı temennâyı eyleyen
Nasihati muhabbetle dinleyen
Ayn-ı cemde Hak kelamın söyleyen
Küfürü saymayıp iman almalı (Işık, 2008: 239)

Geleneksel Alevilikte tevellâ ve teberrâ dört kapı kırk makam içerisinde hakikat makamlarından birisidir. Hz. Ali, Oniki İmam ve Ehl-i beyt sevgisi başta olmak üzere, cem, semah, aşure, muharrem, tevellâ, teberrâ, dört kapı, kırk makam gibi kendine özgü değer ve kavramlara sahip çıkan; bu kavramların anlam evrenini tarihten tevarüs ettiği çeşitli mezhebi unsur ve motiflerle tezyin eden; yanı sıra taşıyıcılığını büyük ölçüde “Dede” Figürünün üstlendiği şifahi kültür ürünleriyle beslenen; keşf ve ilham gibi irfani bilgi kanallarına epistemolojik değer atfetmesinin yanında, Tanrı, varlık, ruh, ölüm ve ölümsüzlük gibi metafizik temalara ilgili gösteren ve nihayet, hem dolusunu içen hem Allah'ını seven Aleviler ve buna bağlı olarak, bu geniş tarife giren insanlarda tezahür eden Alevilik “Geleneksel Alevilik”tir (Öztürk, 2003: 56).

4.2. Buyruklarda Tevellâ-Teberrâ

“Alevilerin sözlü kültüre dayalı olduğu ve yazılı metinlerinin bulunmadığı” tezi yaygınlık kazanmasına rağmen bilimsel bir gerçeğe işaret etmez. Çünkü yazılı metinlerin kaynağı sözlü kültürdür. Alevi toplulukların yazılı kaynakları arasında yer alan buyruklar, Alevilerin inanç, ibadet ve sosyal ilişkilerini içine alan önemli veri kaynakları arasındadır. Bu yönüyle buyruklar, Alevilerin dini-sosyal yapılarına yönelik yazılı kaynaklara başvurarak yapılacak araştırmalarda temel başvuru kaynağıdır. Alevi edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan buyruklar, Aleviliğin temel kural ve kurallarını ele alır. Buyruklar, kendi aralarında ana konularda farklılıklar göstermezler.

Buyruklar, “İmam Cafer Sadık Buyruğu, Şeyh Safî Buyruğu, Menâkıb ve Şah İsmail Buyruğu” şeklinde isimlendirilmektedir. Fakat asıl ismi *Menâkıbu'l-esrâr behçetu'l-ahrâr*'dir. Köprülü, bu eserin Anadolu din tarihi açısından öneminin büyük olduğuna ve eserin dikkatli incelenmesi neticesinde Şah İsmail'e ait olmadığını görüleceğine dikkat çekmektedir (Köprülü, 2009:265).

“Fütüvvetname”, “Menakıbname”, “Menakıbu'l-Evliya”, “Menakıbu'l-Esrar” ve “Behçetü'l-Ahrar”, “Buyruk”, “İmam Cafer Buyruğu”, “Şeyh Safî Buyruğu” gibi isimlerle de anılan bu kaynaklar Bektaşîlerden çok Kızılbaş gruplar arasında yayılmış, bu eserlerde sınırlı umumî bilgilerin dışında tamamen “yol”un adap ve erkânına ait bilgiler yer almaktadır (Yıldız, 2004b: 328-330; Özalp, 2006: 17).

Genellikle “Buyruk” olarak tanınan eser uzun süre Alevi topluluklar arasında en önemli kitap olarak saklanmış ve grubun dışına çıkarılmamıştır. Önce basın-yayın

alanında yaşanan modernleşme, daha sonraki yıllarda da kırdan kente doğru başlayan göçlerle kentlerde herkesin ulaşabileceği bir metin haline gelmiştir (Taşgın, 2018: 207–236).

Şeyh Safî Buyrukları'nda beş vakit namaz kılacak, tarikat ehli kardeşlerin her sabah abdest alıp, Oniki İmam'ı ve Ondört Masum'u anarak onlardan şefaah istemesi, silsiledeki şeyhlerini anarak onların ruhlarından yardım talep etmesi ve Ehl-i beyt-in düşmanlarına teberrâ edip Muhammed-Ali dostlarına tevellâda bulunması istenir. Beş vakit namazını bu şekilde kılmayan talibin imanının sağlam olmayacağı, “layık-ı Şah ve makbul-i dergâh” olamayacağı söylenir (Kaplan, 2011: 159).

İmam Cafer Buyruğu'nda teberrâ anlayışı özel olarak zikredilmemiş; “Pirin ile senin aranda ne vardır?” sorusu sorulup şöyle cevap verilmesi istenmiştir: “Pirim ile aramda, tecellâ, temennâ ve Yezid'e teberrâ vardır.” Burada İmam Cafer-i Sadık'ın “tecellâ ve temennâ ederek boynundan farzı eda eder; Yezid'e teberrâ edince İmamların hakkın eda etmiş olur,” sözü zikredilmiş ve teberrânın gerekçesi İmamların hakkını eda etmek olarak gösterilmiştir (Aytekin, 1958: 75).

İmam Cafer Buyruğu (Hacı Bektaş-II bölümü)'nde de “mürşidinle mabeyninde ne nişan vardır?” sorusuna “tevellâ ve teberrâ vardır,” cevabı verilmiştir. Tevellâ, Muhammed-Ali dostunu dost tutmak; teberrâ ise Muhammed-Ali düşmanını düşman tutmaktır (Aytekin, 1958: 233-250).

İmam Cafer Buyruğu (Hacı Bektaş-I bölümü)'nde ise tevellâ ve teberrâ kavramları zikredilmeksizin Ehl-i beyt'i sevenlerin küçük günahlarından dolayı şefaate uğrayacağı; Ehl-i beyt'i sevmeyenlerin ise ne amel işlerlerse işlesinler hüsranda olacakları söylenir: “Ali evlâdın vasfını her dil vasfedemez. Ve her kulak işitip anlayamaz. Muhibb-i âl-i evlat olan günah-ı sagairden (küçük günah) havf etmeye ki ruz-ı cezada ona şefaah erişir. Eğer günah-ı kebair ederse ona şefaah erişmez. Neûzu billâh bir kimse âl-i evlada muhip olmazsa cemi ömründe günah etmese, bir vakit namazı kazaya kalmasa ve her sene kurbanı Arafat'ta kesse cemi ef'âli fasittir. Ali ve evladına kast edene lâ'net, muhabbet edene rahmet” (Aytekin, 1958: 233).

Alevi/Bektaşî şairlerinin şiirlerinde tevellâ ve teberrâ sıkça işlenmiştir. Bektaşî babası Perişan Dede Baba bir şiirinde:

Çırağı şem'imiz vermekte şûle
Meydan-ı hünerde girdik usûle
Tevellâmız ciddi zât-ı Resûle
Ervâh-ı Yezid'in **teberrâsıyız** (Eröz, 1990: 35-36)

Hakikatin dahi on makamı vardır. Evvelki türap olmaktadır, ikincisi yetmiş iki milleti bir görmek ve gıybet etmemek, üçüncü eline gelene kail olmaktadır, dördüncü dünyada yaratılmış olanın cümlesi kendisinden emin olmaktadır, zira kim vahdettir. Beşinci cem-i umurda Allah-u Teâlâ'ya tevekkül ve ittiba edip iane ve nusreti yalnız ondan talep etmektir, altıncı sohbetir, yedinci makam-ı sırdır, sekizinci makam-ı te-

berrâdır, dokuzuncu makam-ı münacattır, onuncu makam-ı müşehadede-i celb-i şevktir (Aktaran Bozkurt, 2006: 177).

Eğer sorsalar, mürşidinle senin mabeyninde (arasında) ne nişan vardır. Cevap oldur ki: Tevellâ ve teberrâ vardır. Eğer sorsalar, tevellâ ve teberrâ nedir? Cevap oldur ki: Tevellâ Muhammed-Ali dostunu dost tutmaktır. Ve teberrâ Muhammed-Ali düşmanını düşman tutmaktır (Aytekin, 1958: 250).

4.2.1. Tarikat Telkini

Rehber ve musahip olacak canlar, sağ ayaklarını önce atarak meydana doğru ilerlerler. Rehber bu canların musahip olma isteklerini dedeye sesli olarak iletir: “Hû! Tarikat mürşidi, ey erenler! Sizlere elleri erde, yüzleri yerde, özleri dârda, dâr-ı mansurda, Muhammed-Ali yolunda, erenler meydanında, pir divanında, mürşid huzurunda, canları kurban, tenleri tercüman, On iki İmam, on dört masum-u pak efendilerimizin dostuna dost (tevellâ), düşmanına düşman (teberrâ) olmak kavli ile hak erenlerin nasihatlerini tutmak üzere başları açık, yalın ayak, yüz üzeri sürünerek gelen canları getiriyorum. Cem erenlerinin izin ve icazetleriyle, dört can birbirleriyle musahip olmak ve Hak-Muhammed-Ali yoluna girmek için kurbanlarıyla gelmişler, Hakk’ı görüp rahî bilmişler. Nesimî gibi yüzölüp, Mansur gibi kesilip, Fazlı gibi borçtan kurtulmak isterler. Bu konuda dedenin himmetini dilerler. Karar sizin, bu canlar musahip olmak üzere pir huzuruna çıkmak dilerler” der (Dedekarginoğlu, 2016: 78; Fırlalı, 2008: 355). “Erenler meydanında Pir huzurunda mürşide teslim oldunuz mu? Allah-Muhammed-Ali, Oniki İmam ve Ehl-i beyt soyuna iman-ü ikrar ettiniz mi? Kazaya razı olup alın yazısına bağlandınız mı? Nacilerin pişivası İmam Cafer Sadık’ın içtihadı üzere hak dediğimizi hak bilip, Batıl dediğimizi batıl bildiniz mi? Muhammed-Ali’nin ve Ehl-i beyt’inin sevdiğini sevip tevellâ, sevmediğini sevmeyip teberrâ ettiniz mi? Dört kapı kırk makam hak mı? Oniki yas-ı matem hak mı? Suret-i Hak’dan görünüp, dünya menfaatleriyle gözünü kamaştırarak münafıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzaklaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu?” (Öztürk, 1990: 218).

4.3. Fütüvvetname, Faziletname ve Velâyetnamelerde Tevellâ-Teberrâ

Fütüvvetname adından da anlaşılacağı gibi fütüvvete dair hususların ele alınıp açıklandığı klasik tasavvufî risalelerdir. Fütüvvet, Hakk Teâla’nın emrine, Rasulullah’ın sünnetine uymak ve bütün müfessirler, muhaddisler, âlimler, salihler, evliya ve enbiyaların yolunu tutmaktır. Ehl-i fütüvvet, insan ve hayvan cinsinden hiç kimsenin kıyamet gününde kendisinden hak dava etmediği, kendisinden incinmediği kişidir. Şeyh Safi der ki, ehli fütüvvet, kişiyi fesat işlerden men eyleyen iyi yola yönlendiren, kötü yolları terk ettiren kişidir.

Faziletname açıkça Muhammed ve Ali’nin diğer bütün yaratılmışlardan ontolojik üstünlüğü olduğunu iddia etmektedir. Hatta On üçüncü Faziletname’de Ali’nin diğer bütün enbiyadan da üstün olduğu ima edilmektedir. Hz. Muhammed’e gelin-

ce bu ikisi arasında kıyas olamayacağı zira bunların bir olduğu ifade edilmektedir (Yeminî, 2002: 405–419). Tam da bu ontolojik üstünlüğü nedeniyle Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in vasisi olduğu, berikinin vefatını müteakip yerine geçmesi gereken hakiki halife ve imam olduğu metin boyunca tekraren ifade edilmektedir. Özellikle İkinci Faziletname tamamen bu konuyu işlemektedir (Yeminî, 2002: 179–205).

Faziletname'deki Şii unsurlar bu kadarla da sınırlı değildir. Eser boyunca defalarca Ali ve evlatlarını sevmek ve onların düşmanlarına lanet etmek (tevellâ ve teber-râ) imanin esas rükünleri olarak sunulmaktadır. Özellikle Yezid'in ismi geçen yerlerde çok sert bir üslup takınılmaktadır.³ Öte yandan eser boyunca On iki İmam'ın ismen anılıp övüldüğü, Alevi/Bektaşî geleneğinde “dövaz-imam” olarak bilinen şiirler serpiştirilmiştir. Yeminî -muhtemelen Şeyh Rükneddin'in asıl eserinden naklen- birkaç yerde Şii kaynaklarında yer alan Ali'nin soyundan 11 imam daha geleceği ve tamamının on iki olacağı mealinde hadisleri de (Hz. Muhammed'in dilinden) nakletmektedir. 16. yüzyılda yaşamış ve Alevi Ulu âşıklarından kabul edilen Yeminî teber-râ kapsamında görülen Yezid için şöyle demektedir:

Bilün sadıkanı ehl-i iman
Yezid'e eylemek lâ'net firavan

Hezaran sad hezaran sad hezaran
Yezid'e lâ'net ez-ber-cedd-i Süfyan (Yeminî, 2002: 105)

Velâyetname'ye göre “Hünkâr sözlerini bitirince erenler, delil istedi. Hünkâr, Ahmet Yesevi'nin verdiği icazetnameyi çıkarmak isterken; gökyüzünden duman gibi bir şeyin indiğini gördüler; süzüle süzüle Hünkâr'ın önüne geldi; bu bir fermandı. Yeşil sayfa üstüne beyaz bir yazı ile besmeleden sonra icazeti yazılıydı. Okuyup ikna oldular; hiçbir şüpheleri kalmadı. Kalkıp birer birer Hünkâr'ın önüne geldiler; tek-birleyip tevellâ telkin etti... Böylece Rum ülkesine tevellâyı, Hünkâr getirmiş oldu” (Firdavsi-i Rumi, 1995:204-2045).

Geleneksel dinî yazılı kaynaklarda da Bâtınî inançlara rastlamak mümkündür. Mesela Hacı Bektaş'ın *Makalat* adlı eseri Bâtınî inanışları içeren bir kitaptır. *Makalat*, tevellâ ve teber-râdan bahsetmekte; zahidin ibadetle, arifin vilayet beklemekle, tefekkürle; muhibinse, Hak'la sohbetle meşgul olacağını; sırası gelince taatlerin yıkılacağını bildirilmekte ve insanı fazlasıyla kutsamaktadır (Gölpınarlı, 1969: 267).

Yesevilikte “Şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman” terimi Alevilikte yerini “Ali tevellâ ve teber-râsına” bırakmıştır. Sanırız ki bu bırakım Anadolu'da olmuştur. Bir başka tanımla Hoca Ahmet Yesevi döneminde “Ali tevellâ ve teber-râsı” yoktu (Birdoğan, 1995: 143).

Alevi toplumunda iyi insan olmak için “tevellâ-teber-râ” eylemi vardır. Kimi dedelere göre “Ali'nin dostuna dost, düşmanına düşman” anlamına gelen bir kavram, Alevi inancında “kötülüklerden kaçıp, iyiliklere yaklaşmak” anlamındadır. Harabî (1853-1917) bir şiirinde şöyle demektedir:

Küntü kenz” sırrının olduk âgâhı
 Ayne’el yakin gördük cemâlullâhı
 Ey Hâce bizdedir sırr-ı ilâhî
 Biz Hâcî Bektâşın fukarâsıyız (Harabi, 2012: 383)

4.4. Âşıkların Dilinden Tevellâ-Teberrâ

Müzik, meydana geldiği toplumun kültürünü nesilden nesile aktarmakta ve tarihe de tanıklık etmektedir. Aynı zamanda müzik söz konusu toplumun temel düşüncelerini yansıtan en önemli veri kaynaklarından. Alevi/Bektaşî şairlerinin şiirlerde tevellâ ve teberrâ sıkça işlenen kavramlardır. Tevellâ sahibi bununla kurtuluş yoluna ermiştir. Ona göre kurtuluşa ermek için tevellâ sahibi olmak yeterlidir. Alevi/Bektaşî edebiyatında hemen her konuyu ele alan; bestelenmiş deyişlerde geleneğe ait temel referansları yansıtan ifadeler yer almaktadır. Bu nefesler içerisinde tevellâ ve teberrâ düşüncesini ortaya koyan söylemlere de rastlamak mümkündür. 17. yüzyıl şairlerinden Kul Nesimî bir deyişinde

Bizlerden bekleme zühd ü ibadet
 Tutmuşuz evvelden rah-ı selâmet
Tevellâ olmaktır bize alâmet
 Sanma ki sağımız solumuz vardır(Öztelli, 2012: 46)

Ulu âşıklardan kabul edilen 16.yy şairlerinden Kul Himmet bir deyişinde şöyle diyor:

Yezid sana eylediğim teberrâ
 Ezeldendir ezeldendir ezelden
 İmam’a tecellâ Yezid’e teberrâ
 Ezeldendir ezeldendir ezelden (Şahin, 2013: 213)

Şah Hataî (1487-1524) teberrâ kapsamında görülen Yezid’e şöyle diyor:

Varma Yezid’in yanına
 Çirki dokunur tenine
 La’net Yezid’in canına
 Can Muhammed Ali’nindir (Birdoğan, 1991: 143)

Âşık Kul Deryaî Âyetleme adı verilen bir şiirinde tevellâ-teberrâ konusuna şöyle değiniyor:

Elestü bezminde dedik tevellâ
 Münkire zalime olduk teberrâ
 Ol Kalubeli’den geldik ikrara
 “Ulu” dedik Yâ İlahî el-aman (Kaya, 2016: 8)

Alevi/Bektaşî geleneğe ait halk türkülerinde ve nefeslerinde de bu düşüncelerin yansımalarını görmek mümkündür. Alevi/Bektaşî gelenekte müzik/nefes kültürün

ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Önemli ölçüde sözlü geleneğe dayanan Alevi/Bektaşî edebiyatında nefesler, dinî inançların dile getirildiği, dini ve kültürel muhtevanın şiirsel bir dille anlatıldığı metinlerdir (Yörükân, 2011: 8).

Âşık Sıdkî Baba (1863-1928) ise Kerbela'yı ve teberrâyı şiirlerine konu etmiştir.

Lâ'net olsun ol Yezid'in canına ecdadına
Çok cefa kıldı şefaatkânının evlâdına

Kestirip nehr-i Fırat'ı eyledi susuz şehid
Gelmedi mi rûz-i mahşer ol pelidin yanına (Altınok, 2013: 397)

Aleviler Ehl-i beyt'e ve onun soyuna kast edenleri sevmezler. Bu nedenle ömürlerinde bir kere dahi olsa, bu anlayışa karşı çıkanlar teberrâ kapsamına alınır. Bunlardan bir kısmı lanetlenirken, bir kısmı da içinde Allah ve Resulünün emirlerine karşı geldiği için asi ifadesi kullanılır. Örneğin Ebu Süfyan ve karısı Hind, kölesi Vahşi, oğlu Muaviye, torunu Yezid, akrabası Mervan ve Yezid'in emrindeki tüm komutanlar ve yakınları ile On İki İmam'ın, On Dört Masumu Pak'ın, On Yedi Kemerbest'in katilleri lanetlenir. Bunlara yardım edenler ile bunları söz ve eylemle destekleyenler de lanetlenir (Dedekarginoğlu, 2011: 379-394).

4.5. Alevilerce Teberrâ Kapsamında Görülenlerin Bazıları

Ebu Süfyan: Ömrü boyunca Hz. Muhammed ile savaşmıştır. Peygamberin birçok akrabasını şehit etmiştir. Özellikle Hz. Hamza'nın şehit edilmesinde başrolü oynamıştır.

İnanmışım Hakk'a gümanım yoktur
Süfyan'a Mervan'a lânetim çoktur
Mahremoğlu Haydar gözcümüz Hak'tır
Hazır nazır durur yolun üstünde (Özmen, 1998: 3/305)

Hind (Ebu Süfyan'ın karısı): İslam'ın en azılı düşmanlarından bu kadın kendisine âşık olan kölesi Vahşi'ye kendisini ve hürriyetini vaat ederek Hz. Hamza'yı şehit ettirmiştir. Kulaklarını, burnunu, dudaklarını ve erkeklik organını kesip gerdanlık yaparak boynuna asmıştır. Bununla da yetinmeyip Hz. Hamza'nın vücudunu parçalar, ciğerlerini çıkarıp ağzına atar ve çiğner. Bu vahşiliğinden ötürü ciğer yiyen lakabı ile anılır.

Muaviye: (Ebu Süfyan oğlu, 1. Emevî Hükümdarı) Teberrâ kapsamında görülmesine sebep olan olaylardan birkaçı: Muaviye camilerde okunan hutbelerde Hz. Ali'ye küfredilmesini emretti. Bu uygulama yaklaşık yetmiş yıl kadar sürdü. Hilekârlığı ve ahlaksızlığı ile hakem olayını yaratmıştır. İslam birliğini parçalamıştır. Hz. Hasan'ın hilafetine karşı gelerek para ve makam vaat edip ordusunu dağıtmış ve Hz. Hasan'ı zehirleterek şehit etmiştir.

Pir Sultan ne güzel bulmuş yerini
Ben pirime kurban verdim serimi
Muaviye oğlu ile Mülcem soyunu
Sürsünler dergâhtan İmam Hüseyin (Avcı, 2012: 617)

Yezid: (II. Emevî Hükümdarı ve Muaviye'nin oğlu). Yezid, yönetimi babasından devraldığından hilafet onun şahsında saltanata dönüştü. Yezid İslam tarihine hükümdarlığından ziyade Hz. Hüseyin ve beraberindeki 72 kişiyi Kerbelâ'da günlerce aç susuz bırakarak şehit etmesiyle anılarak geçti. İslam tarihi açısından Yezid'in hilafeti dönemindeki en önemli olay Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi (Kerbelâ Olayı) oldu. O günden bugüne Yezid, İslam'da zulmün ve kötülüğün sembolü olarak anıldı. Bunun içindir ki Aleviler ve Şiiiler, Yezid'i lanet okuyacak kişilerin en başında görürler. Sadece Yezid'e lanet okumayıp onun tarafını tutanlara da lanet okurlar. Cemlerde on iki hizmetten birisi olan süpürgeci (ferraş) hizmetinde hizmet sahibinin okuduğu terceman şöyledir (Dedekargınoğlu, 2012: 205):

Gürûh-i Nâci'yim,
Kırklar Meydanı'nda süpürgeciyim
Pir divanında durucuyum
Hüseyn-i Kerbelâ için gözlerim kan yaştır
Lâ'net olsun Yezid'in bağı kara taşır
Erenler meydanında Aliyyel-Mürteza baştır
Pirimiz Kırklar içinde Seyyid-i Ferrâş'tır
Allah eyvallah Pirim..."

Mervan (III. Emevî Hükümdarı): Kur'an'daki Ali İmran sûresini Ali Mervan ismine çevirmeye yeltenmesi, Hz. Ali ile sürekli savaşıması daha sonra Hz. Hasan'ın şehadetinde rol aldığı için teberrâ kapsamında görülenlerdendir.

Sefil Ali'm işi harap dünyanın
Lâ'net olsun ol soyuna Mervan'ın
Muharremde oruç tutmayan canın
Dünyada durduğu ziyan sayılır (Çevik, 2007: 71)

İbn Ziyad (Kufe Valisi): Kerbelâ Vak'ası'nda en büyük sorumluluğu taşıdığı kabul edilmekte ve kendisine lânet okunmaktadır.

Ol anud ibn-i fûrumaye Pelid ibn-i Ziyad
Başına cem etti ol kelb askerinin bilittihad
İns ü cinne Hakk'ın ab-ı rahmeti meftuh iken
Vermedi bir katre abı hazrete ehl-i inad (Özmen, 1998: 4/618)

Ömer bin Sa'd (Yezid'in Kerbelâ'daki Komutanı): Aşura günü sabahı İmam Hüseyin'e doğru şöyle dedi: "Şahit olun ki ilk oku atan kişi benim" diyerek katliamı başlatan kişidir.

Ey Fuzûlî eyle lâ'net Ehl-i beyt düşmanına
 Şa meydandan şu meydandan ol Yezid'in canına
 Lâ'net olsun sad hazaren lâ'net olsun kanına
 Ey hayâsız Ömer Nakşi⁴ Şimir mel'un ey lain
 Lâ'net olsun Hariciye alel kavm-i zalimeyn (Özmen, 1998: 2/227)

Şimr b. Zilcevşen: Kerbela'da Yezid'in komutanlarından Kerbela vakıasında aldığı rolden dolayı Aleviler ve Şiiler nezdinde en nefret edilen kişilerden birisidir. Kerbela'da İmam Hüseyin'in başını kesen Emevî ordusunda yüzbaşı rütbesiyle görev yapan bir hain ve lain.

Âl-i Ali'yi eyle tevelli
 Sevmeyene sen söyle teberri
 Nakış u ahmak batıl-ı nâhak
 Kâfir-i mutlak Şimr ile Mervân (Özmen, 1998: 2/494)

5. Sonuç

Bu çalışmada, Alevi inanç geleneğinde Ehl-i beyt'le bağlantılı olarak tevellâ ve teberrâ kavramlarının önemi ve anlamı ele alınmıştır. “Hazret-i Peygamber’i ve Ehl-i beyt’ini sevmek, onları sevenleri böylece sırasıyla sevmek, onların yolunda olmak, onlara uymak “tevellâ”dır. Yani Ehl-i beyt’i sevmek İslam inancının gereği yani Allah’ın Kur’an’da belirttiği emridir. Onları sevmeyenleri, onlara zulmedenleri sevmek, onları sevmeyenleri sevenleri de sevmemek “teberrâ”dır.

Ehl-i beyt neyi temsil eder de sevilmesi zorunlu kılınmıştır? Ehl-i beyt, iyiliğin, doğruluğun Hakk’ın emirleri ve Peygamber’in sünnetinin sürdürülmesi yani nübüvvet ve velayetin takibi anlamına gelmektedir.

Ehl-i beyt’in mazlum ve mağduriyetine; düşmanlarının haksızlığına ve zulmüne dayanan anlatımların Anadolu’daki coğrafi koşullar, merkezi yönetimle geliştirilen ilişki biçimi, başka bir ifadeyle ilişkisizliğin neden olduğu baskılar sonucu teberrâ anlayışı Alevi toplumunda iyice yer etmiştir. Bu anlayışın sonucu olarak Alevi âşikların şiirlerinde üslup çoğunlukla karşıtlıklardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Anahtar kavramlar “sevmek ve lanetlemektir.” Sevmek kategorik olarak bireyi yücelten, lanetleme/kınama ise ters yönde aşağılayan, değersizleştiren hükümlerdir. Bu hükümler bireyi toplumsal olarak cezalandıran bir kurumdur. Burada kınanan zulüm ve insafsızlıktır. Bir çeşit toplumsal norm olarak “Ehl-i Beyt sevgisi” bu kavramların oluşumunda etkili olmuştur

Tevellâ ve teberrâ kavramları, Kur’an-ı Kerîm ve hadis kitapları dışında bilinen birçok Alevi/Bektaşî kaynaklarında da işlenmiştir. Hz. Muhammed’in, Hz. Ali hakkında söylemiş olduğu “Seni ancak mü’min olan sever, senden ancak başkası değil münafık olan nefret eder” (Nehcü’l Belâğa, 2013: 483) hadisi de tevellâ ve teberrâ anlayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonnotlar

- 1 Ahmet Önkal, “Akabe Biatları” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2: 211, (Peygamber Hz. Muhammed ile Medinelî bir topluluk arasında yapılmıştır. Mekke'nin 3 kilometre yakınında bulunan Akabe adındaki bölgede gerçekleştiği için bu ismi almıştır. Birinci Akabe Biatı 621, ikincisi ise 622 yılında gerçekleşmiştir.)
- 2 Hudeybiye Biatı: Hudeybiye Antlaşması, 628 Martında Medinelî Müslümanlarla Mekkelî müşrikler arasında yapılan barış antlaşmasıdır. Hudeybiye ismini imzayı attıkları yakın köyün isminden almıştır. Bu antlaşma ile Mekkeliler Müslümanları hukuken tanımıştır.
- 3 Yemini, *Faziletname*'sinde, Yezid geçen beyitler: 119, 120, 123, 124, 1577, 2392, 5245, 5462, 6506, 7016, 7271, Bununla beraber ilk üç halifeden bahsederken saygılı bir üslup kullanılmakta hatta onların hilafetleri de kimi zımnî itirazlara rağmen kabul edilmiş görünmektedir.
- 4 Ömer Nakşi/Nakıs: Peygamberin sahabelerinden ve Aşere-i Mübeşşere'den olan Sa'd b. Ebu Vakkas'ın oğlu. Babası Hz. Muhammed'in yakın dostu olmasına karşın, kendi Kerbelâ'da Hüseyin'e kılıç çekmiş bir melun olup dönüklüğün simgesidir.

Kaynaklar

- Ahmet Rıfkı. (2013). *Bektaşî Sırrı I-II*, haz. Mahmut Yücer. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Altınok, Baki Yaşa. (2013). *Sıdkî Baba Dîvânı*. Ankara: Sistem Ofset.
- Aslanoğlu, İbrahim. (1992). *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*. İstanbul: Der Kitap.
- . (1995). *Kul Himmet Üstadım*. İstanbul: Can Yayınları.
- Atalay, Adil Ali “Vaktidolu”. (1998). *Viranî Divanı ve Risalesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Avcı, Ali Haydar (2012). *Osmanlı Gizli Belgelerinde Pir Sultan Abdal*. Ankara: Barış Kitap.
- Ayan, Hüseyin (2002). *Nesîmî Hayatı Edebi Kişiliği*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aytekin, Sefer (der.) (1958). *Buyruk*. Ankara: Emek Matbaası.
- Birdoğan, Nejat. (1991). *Alevilerin Büyük Hükümdarı Şah İsmail Hataî*. İstanbul: Can Yayınları.
- . (1995). *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Birge, John Kingsley. (1991). *Bektaşîlik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları.
- Bozkurt, Fuat (der.) (2006). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bulut, Halil İbrahim. (2010). *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yay.
- Çevik, Mehmet. (2007). *Âşık Sefîl Ali Hayatı Değişleri*. Çorum: Lider Matbaacılık.

- Çiftçi, Şaban. (2005). “Günümüz Alevî-Bektaşî Kültüründe Hadis”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Isparta.
- Dedekarginoğlu, Hüseyin. (2011). “Alevîlikte Tanımlar ve Terimler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 60, s.379–394.
- . (2012). *Dede Garkın Süreğinde Cem* (2.Baskı). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- . (2016). “Dede Garkın Ocağı’nda Musahiplik Uygulaması Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 78, s.91–112.
- Deligöz, Haydar. (2007). “Pir Sultan’ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dindi, Emrah. (2015). *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kur’an Anlayışı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğanbaş, Muzaffer. (2001). “Alevî-İslam Anlayışında Tevellâ, Teberrâ ve Mehdi Kavramları Üzerine”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 19, s.33–38.
- el-Harranî, Hasan B.Ali. (2011). *Tuhefu’l-Ukûl*, çev. Fahrettin Altan. İstanbul: Kevser Yayınları.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. (1956). *Şah Hatayî Divanı*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Eröz, Mehmet. (1990). *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- es Suyûtî. (2012). *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-tefsir bi’l Me’sûr*, c.1, İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Fahrüddin Er-râzî. (20123). *Tefsîr-i Kebîr Mefatihul Gayb*, İstanbul: Huzur Yayınları.
- Fırlı, Ethem Ruhi. (2008). *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Firdevsî-i Rumi. (1995). *Vilâyet-nâme: Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, haz. Abdülbâki Gölpinarlı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gölpinarlı, Abdülbâki. (1969). *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Güngör, Özcan. (2007). “Günümüz Alevî-Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Harabî (Ahmet Edib). (2012). *Edib Harabî Dîvânı-I-II*, haz. Kemal Üçüncü. Ankara: Alevîlik Araştırmaları Dergisi Yayınları.

- Hasan-ı Rumlu. (2004). *Şah İsmail Tarihi (Ahşenü 't Tevârih)*, çev. Cevat Cevan. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Işık, Caner. (2008). "Derviş Ruhan Örneğinde Alevî-Bektaşî Dervişlik Geleneği". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- İbn-i Haldun. (2004), *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, c.1. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Kaplan, Doğan. (2011). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (3.Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kaya, Doğan. (2016). "Âşık Şiirinde Âyetlemeler" *Alevîlik Araştırmaları Dergisi* 7. s.205-244.
- Kaya, Haydar. (1989). *Musâhiplik*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Köprülü, M. Fuad. (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (11.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuleynî 'Ebu Ca'fer Sikatu'l-İslâm Muhammed b. Yakub'. (2007). *Usûl-u Kâfi*, çev. Vahdettin İnce, c.2. İstanbul: Dar'ül Hikem Yayınları.
- Mélikoff, Irène. (1993). *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları.
- . (2010). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev.Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Nehcü'l Belâğa*. (2013). Haz. Seyyid Razi (2.Baskı). İstanbul: Kevser Yayınları.
- Oytan, M. Tefvik. (1956). *Bektaşîliğin İcyüzü* (2.Baskı). İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Önkal, Ahmet. (1989). "Akabe Biatları". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.211.
- Öz, Mustafa. (1994). "Ehl-i Beyt". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.10. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.498–501.
- Özalp, Canan Sultan. (2006). "Alevîlikte Buyruk Kavramı". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Özdemir, İskender. (2016). *Oniki İmam Hayatları, Fikirleri, Kısa Sözleri*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Özmen, İsmail. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* 1–5. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztelli, Cahit. (1971). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- . (2012). *Kul Nesîmî*. İstanbul: Demos Yayınları.

- Öztürk, Mustafa. (2003). *Kur'an ve Aşırı Yorum*. Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Öztürk, Yaşar Nuri. (1990). *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. İstanbul: Yeniboyut Yayınları.
- Sarıcık, Murat. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sunar, Cavit. (1975). *Melamilik ve Bektaşilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Şahin, Şah Hüseyin. (2013). *Yedi Ulu Ozan'dan Kul Himmet*. Ankara: PSA 2 Temmuz Vakfı Yayınları.
- Taşgın, Ahmet. (2004). "Mit ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehl-i Beyt". *Marife* 3, 273-281.
- . (2018). "Şeyh Safî Buyrukları ve Alevîler Arasında Okunması". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 32/207-236.
- Teber, Ömer Faruk. (2008). *Bektaşî Erkânnamelerinde Mezhebî Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınları
- Teber, Ömer Faruk ve Ramazan Çalışkan. (2019). "Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 8/1, 89-96.
- Temizkan, Mehmet. (2001). "Hatayî'nin Şiir Dünyası". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tur, Derviş. (2012). *Erkânname- Aleviliğin İslam Yorumu ve Alevî Erkanları* (3.Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Uludağ, Süleyman. (1989). "Âl-i Abâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.306-307.
- Ulusoy, A. Celalettin. (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî Bektaşî Yolu* (2.Baskı). Ankara: Akademi Matbaası.
- Yazıcı, Mehmet. (2011). "Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevî Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yemîni. (2002). *Fazîlet-nâme(I-II)* haz. Yusuf Tepeli. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, Harun. (2004a). "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevîleri Üzerindeki İzdüşümleri". *Marife* 3, 997-317.
- . (2004b). "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış". *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 30, 323-359.

Yörükân, Yusuf Ziya. (2011). “*Alevî Bektaşî Tahtacı Nefesleri*”. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Zelyut, Rıza. (2005). *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik* (11. Baskı), İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yayınları.

